

## Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục và sự vận dụng trong điều kiện hiện nay ở Việt Nam

PGS, TS TRẦN MINH TRƯỜNG

Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh; Email: minhtruong.hcma@gmail.com

Nhận ngày 22 tháng 5 năm 2020; chấp nhận đăng tháng 8 năm 2020.

**Tóm tắt:** Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục là một hệ thống toàn diện các quan điểm, tư tưởng của Người về giáo dục, trong đó có kế thừa và phát triển từ truyền thống đến hiện đại. Trong bối cảnh mới hiện nay, nền giáo dục Việt Nam cần vận dụng có hiệu quả hệ thống tư tưởng của Người để đổi mới, phát triển nền giáo dục Việt Nam.

**Từ khóa:** tư tưởng Hồ Chí Minh; giáo dục; vận dụng.

**Abstract:** Ho Chi Minh's thought about education is a comprehensive system of views, ideas about education, which both inherited and enriched from traditional and modern concepts. In the current context, it is important to apply his system of ideas to innovate and develop the Vietnam's education.

**Keywords:** Ho Chi Minh's thought; education; application.

Năm 1987, Tổ chức Văn hóa, Khoa học và Giáo dục của Liên hợp quốc (UNESCO) đã tôn vinh Chủ tịch Hồ Chí Minh là Anh hùng giải phóng dân tộc, Nhà văn hoá kiệt xuất của Việt Nam. Người đã tạo lập ra nền giáo dục mới Việt Nam. Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục là một hệ thống toàn diện, bao gồm các vấn đề: vị trí, vai trò, mục đích, nội dung, đối tượng, môi trường, nguyên tắc, phương châm, phương pháp... và có tính kế thừa, phát triển từ truyền thống đến hiện đại. Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục đến nay vẫn còn nguyên giá trị lý luận và thực tiễn sâu sắc, nhất là đối với hoạt động quản lý giáo dục ở nước ta.

Về vị trí, vai trò của giáo dục, Hồ Chí Minh cho rằng, giáo dục có vai trò vô cùng quan trọng đối với sự phát triển của một quốc gia, dân tộc. "Một dân tộc dốt, là một dân tộc yếu"<sup>(1)</sup>. Cho nên ngay sau ngày Cách mạng tháng Tám thành

công, trong phiên họp đầu tiên của Chính phủ lâm thời (3.9.1945), Chủ tịch Hồ Chí Minh đề nghị Chính phủ tập trung chỉ đạo giải quyết 3 nhiệm vụ cấp bách, trong đó nhiệm vụ cấp bách thứ 2 là "diệt giặc dốt" bằng phong trào "binh dân học vụ" trên phạm vi cả nước. Chỉ sau thời gian chưa đầy nửa năm, hơn 90% dân số Việt Nam từ mù chữ, đã cơ bản biết đọc, biết viết chữ quốc ngữ. Ngày khai trường đầu tiên của nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa, Người căn dặn các em học sinh: "Trong công cuộc kiến thiết đó, nước nhà trông mong chờ đợi ở các em rất nhiều. Non sông Việt Nam có trở nên tươi đẹp hay không, dân tộc Việt Nam có bước tới đài vinh quang để sánh vai với các cường quốc năm châu được hay không, chính là nhờ một phần lớn ở công học tập của các em"<sup>(2)</sup>. Đánh giá cao vị trí, vai trò, tầm quan trọng của giáo dục trong việc phổ biến tri thức, đào tạo kỹ năng sống và hình thành nhân



cách, tư chất của mỗi con người, Hồ Chí Minh đồng thời cho rằng, giáo dục là nền tảng của sự phát triển đất nước, giáo dục phải đi trước một bước. “Không có giáo dục, không có cán bộ thì cũng không nói gì đến kinh tế văn hoá. Trong việc đào tạo cán bộ, giáo dục là bước đầu”<sup>(3)</sup>.

*Về mục đích giáo dục*, Hồ Chí Minh phê phán mục đích của nền giáo dục phong kiến, nhằm tạo ra đội ngũ quan lại phục vụ bộ máy chính quyền quân chủ, “học để làm quan”, “để chặn dất con dân”; “quan phụ mẫu” làm cha mẹ dân; đồng thời Người phê phán tính chất phản động của nền giáo dục thực dân. Đó là nền giáo dục đào tạo ra những “trí thức nô lệ để hầu hạ chúng”, đào tạo ra đội ngũ những người phục vụ cho chính quyền thực dân với mục tiêu cai trị áp bức, bóc lột nhân dân lao động, nhất là nhân dân thuộc địa.

Xây dựng nền giáo dục mới, Hồ Chí Minh chủ trương nhằm: “đào tạo những công dân và cán bộ tốt, những người chủ tương lai tốt của nước nhà”<sup>(4)</sup>. Người nêu rõ: “Một nền giáo dục của một nước độc lập... sẽ đào tạo các em nên những người công dân hữu ích cho nước Việt Nam, một nền giáo dục làm phát triển hoàn toàn những năng lực sẵn có của các em”<sup>(5)</sup>.

*Hồ Chí Minh xác định nội dung giáo dục phải mang tính toàn diện*: “Trong việc giáo dục và học tập, phải chú trọng đủ các mặt: đạo đức cách mạng, giác ngộ xã hội chủ nghĩa, văn hoá, kỹ thuật, lao động và sản xuất”<sup>(6)</sup>. Theo Người: “Học bây giờ với học dưới chế độ thực dân, phong kiến khác hẳn nhau. Bây giờ phải học để: yêu Tổ quốc..., yêu nhân dân..., yêu lao động..., yêu khoa học..., yêu đạo đức... Học để phụng sự ai? Để phụng sự Tổ quốc, phụng sự nhân dân, làm cho dân giàu, nước mạnh”<sup>(7)</sup>. Tháng 9.1949, trên trang đầu cuốn sổ vàng Trường Nguyễn Ái Quốc Trung ương, Hồ Chí Minh viết: “Học để làm việc, làm người, làm cán bộ. Học để phụng sự Đoàn thể, giai cấp và nhân dân, Tổ quốc và nhân loại. Muốn đạt mục đích thì phải cần, kiệm, liêm, chính, chí công, vô tư”<sup>(8)</sup>.

*Về phương châm giáo dục*, theo Hồ Chí Minh học đi đôi với hành, lý luận phải gắn liền với thực tiễn, giáo dục nhà trường phải gắn liền với giáo dục gia đình và xã hội. Người khẳng định: “Giáo dục trong nhà trường dù tốt mấy nhưng thiếu giáo dục trong gia đình và ngoài xã hội thì kết quả cũng không hoàn toàn”<sup>(9)</sup>. “Tôi cũng mong các gia đình liên lạc chặt chẽ với nhà trường, giúp nhà trường giáo dục và khuyến khích con em chăm chỉ học tập, sinh hoạt lành mạnh và hăng hái giúp ích nhân dân”<sup>(10)</sup>.

*Về phương pháp giáo dục*, theo Hồ Chí Minh giáo viên phải tìm tòi vận dụng các phương pháp giáo dục để thực hiện tốt công tác giáo dục của mình, phải truyền đạt làm sao cho người học dễ hiểu, dễ nhớ những tri thức khoa học trừu tượng, để có thể áp dụng trong thực tiễn. Bên cạnh những phương pháp giảng dạy hiệu quả của giáo viên, người học cũng phải tự tìm cho mình phương pháp học tập đúng đắn, phù hợp để lĩnh hội được những tri thức mà giáo viên cung cấp. Hồ Chí Minh thường nhắc tới một số phương pháp như: phát huy tính chủ động sáng tạo của người học, phương pháp tự học, tự tìm tòi khám phá kiến thức, phương pháp nêu gương, phương pháp kết hợp học tập với vui chơi, phương pháp giáo dục gắn với thi đua... Song, điều quan trọng trong tư tưởng Hồ Chí Minh là người giáo viên không chỉ biết sử dụng một hay vài phương pháp cụ thể mà phải sử dụng thành thạo nhiều phương pháp; đồng thời phải biết kết hợp linh hoạt nhiều phương pháp để giảng dạy đạt hiệu quả. Đối với người giáo viên, việc sử dụng các phương pháp trong giáo dục vừa phải khoa học, vừa phải khéo léo, tế nhị, phù hợp với đối tượng người học, nhằm xây dựng ý thức tự giác, tinh thần nỗ lực học tập, đề ra và phát huy sáng kiến nhằm phát triển khả năng toàn diện ở mỗi người.

*Về xây dựng đội ngũ giáo viên và cán bộ quản lý*, theo Hồ Chí Minh, vấn đề then chốt quyết định chất lượng giáo dục là xây dựng đội ngũ những người thầy giáo và cán bộ quản lý giáo



dục, vì “nếu không có thầy giáo thì không có giáo dục”<sup>(11)</sup>. Do đó, phải xây dựng đội ngũ những người thầy giáo tốt - thầy giáo xứng đáng là thầy giáo - những người yêu nghề, yêu trường, hết lòng thương yêu, chăm sóc, giáo dục học sinh, không ngừng trau dồi đạo đức cách mạng, “khó khăn thì phải chịu trước thiên hạ, sung sướng thì hưởng sau thiên hạ”. Giáo viên phải là những người “dạy không biết mỏi”, đem hết sự hiểu biết, năng lực và phẩm chất của mình để truyền đạt cho người học, hướng dẫn, dìu dắt các thể hệ học trò chiếm lĩnh tri thức, làm cho người học phát huy được năng lực vốn có; phát triển các mặt đức dục, trí dục, thể dục, mỹ dục để trở thành người lao động chân chính, những công dân biết làm chủ, góp phần tích cực vào sự nghiệp xây dựng và bảo vệ đất nước. Với ý nghĩa đó, Hồ Chí Minh xác định giáo viên cũng là người chiến sĩ trên một mặt trận đặc biệt - mặt trận văn hóa giáo dục và đó không đơn thuần là những người lao động làm công ăn lương bình thường như trong chế độ cũ. Ngoài ra, Hồ Chí Minh còn cho rằng: “Giáo dục là sự nghiệp của quần chúng. Cần phải phát huy đầy đủ dân chủ xã hội chủ nghĩa, xây dựng quan hệ thật tốt, đoàn kết thật chặt chẽ giữa thầy và thầy, giữa thầy và trò, giữa học trò với nhau, giữa cán bộ các cấp, giữa nhà trường và nhân dân để hoàn thành thắng lợi nhiệm vụ đó”<sup>(12)</sup>. Đó là tư tưởng về một nhà trường dân chủ, nền tảng cho định hướng dân chủ hóa giáo dục: “Trong trường, cần có *dân chủ*. Đối với mọi vấn đề, thầy và trò cùng nhau thảo luận, ai có ý kiến gì đều thật thà phát biểu. Điều gì chưa thông suốt, thì hỏi, bàn cho thông suốt. Dân chủ, nhưng trò phải kính thầy, thầy phải quý trò, chứ không phải là “cả đối bằng đầu””<sup>(13)</sup>.

*Tóm lại*, tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục nhằm bồi dưỡng con người Việt Nam yêu nước, có ý thức tự lực tự cường, kế tục trung thành sự nghiệp cách mạng của Đảng và của dân tộc. Tư tưởng đó đã trở thành kim chỉ nam cho việc xây dựng một nền giáo dục Việt Nam tiên tiến, hiện

đại ngày nay.

Đối chiếu tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục với tư duy và tư tưởng giáo dục thế kỷ XXI, có thể thấy Hồ Chí Minh có tầm nhìn rất xa, đi trước thời đại, đặc biệt là những quan niệm của Người về vai trò trung tâm của giáo dục trong phát triển kinh tế - xã hội, về yêu cầu giáo dục phải là bước đầu tiên trong xây dựng đất nước, về vai trò của người thầy trong phát triển giáo dục, về phát triển năng lực cá nhân của người học, về yêu cầu đổi mới cách dạy, cách học, về học tập suốt đời.

Thấm nhuần tư tưởng Hồ Chí Minh, Đảng ta đã có nhiều quyết sách cho giáo dục, liên quan đến giáo dục; trong đó, xác định rõ: “Giáo dục trở thành quốc sách hàng đầu”; thực hiện “nâng cao chất lượng giáo dục toàn diện, đổi mới nội dung, phương pháp dạy và học, hệ thống trường lớp và hệ thống quản lý giáo dục”; triển khai “giáo dục cho mọi người”, “cả nước thành một xã hội học tập”, v.v.. Vì vậy, giáo dục và đào tạo đã đạt được những thành tựu to lớn, góp phần quan trọng vào nâng cao dân trí, đào tạo nhân lực, bồi dưỡng nhân tài, phục vụ đắc lực cho công cuộc đổi mới đất nước. Tuy nhiên, trải qua một thời gian khá dài, giáo dục và đào tạo ở nước ta đang bộc lộ nhiều yếu kém và bất cập về nhận thức, nội dung, chương trình và phương pháp giáo dục chậm đổi mới, chưa phát huy cao được năng lực sáng tạo của người học, chất lượng giáo dục và đào tạo thấp, thể chế, cơ chế quản lý phát triển giáo dục còn nhiều bất cập, tiêu cực. Tất cả những khuyết điểm trong giáo dục và đào tạo đã được chỉ rõ, nhưng chậm được khắc phục, dẫn đến chất lượng đào tạo nguồn nhân lực thấp kém, không đáp ứng yêu cầu phát triển đất nước. Giáo dục ở nước ta lại đang phải đối mặt với những thách thức, đòi hỏi của nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa, yêu cầu hội nhập quốc tế ngày càng sâu rộng, sự phát triển và năng lực cạnh tranh của mỗi quốc gia phụ thuộc rất nhiều vào chất lượng nguồn nhân lực, nhất là khi chất lượng nguồn nhân lực Việt Nam đang mất dần khả năng cạnh tranh trên



thị trường lao động thế giới.

Thực trạng đó đã đặt ra yêu cầu phải đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục, đào tạo như Đại hội XI, XII của Đảng đã nêu. Theo đó, phải coi “giáo dục là quốc sách hàng đầu”, “chuyên mạnh quá trình giáo dục chủ yếu từ trang bị kiến thức sang phát triển toàn diện năng lực và phẩm chất người học; học đi đôi với hành, lý luận gắn liền với thực tế”, “giáo dục con người Việt Nam phát triển toàn diện và phát huy tốt nhất tiềm năng, khả năng sáng tạo của mỗi cá nhân”<sup>(14)</sup>, nhằm “xây dựng con người Việt Nam phát triển toàn diện”<sup>(15)</sup>.

Trong bối cảnh cả thế giới đang bước vào thời kỳ cách mạng công nghiệp lần thứ tư (cách mạng 4.0), bên cạnh những thời cơ, thuận lợi, sự nghiệp đổi mới và hội nhập quốc tế của đất nước cũng phải đối diện với không ít khó khăn, thách thức. Hơn bao giờ hết, chúng ta nhận thức sâu sắc rằng, khoảng cách giữa giàu và nghèo trong thời đại ngày nay chính là khoảng cách về tri thức và phát triển giáo dục là con đường đúng đắn nhất để rút ngắn khoảng cách đó. Từ thực trạng của nền giáo dục nước nhà, Nghị quyết số 29-NQ/TW khóa XI của Đảng<sup>(16)</sup> đã nêu rõ 7 quan điểm chỉ đạo và 9 nhóm giải pháp nhằm thực hiện mục tiêu: “Giáo dục con người Việt Nam phát triển toàn diện và phát huy tốt nhất tiềm năng, khả năng sáng tạo của mỗi cá nhân; yêu gia đình, yêu Tổ quốc, yêu đồng bào; sống tốt và làm việc hiệu quả. Xây dựng nền giáo dục mở, thực học, thực nghiệp, dạy tốt, học tốt, quản lý tốt... gắn với xây dựng xã hội học tập... xã hội hóa và hội nhập quốc tế hệ thống giáo dục và đào tạo; giữ vững định hướng xã hội chủ nghĩa và bản sắc dân tộc”.

Nghị quyết còn nêu một số nhiệm vụ trọng tâm: “Đổi mới chương trình nhằm phát triển năng lực và phẩm chất người học, hài hòa đức, trí, thể, mỹ; dạy người, dạy chữ và dạy nghề”; “giáo dục nhân cách, đạo đức, lối sống, tri thức pháp luật và ý thức công dân”; “tập trung dạy cách học, cách nghĩ, khuyến khích tự học, tạo cơ sở để người học tự cập nhật và đổi mới tri thức, kỹ năng, phát triển

năng lực”... Đó cũng chính là trở về với triết lý, tư tưởng giáo dục Hồ Chí Minh nhằm thực hiện thành công chiến lược trồng người như Người mong muốn.

Xuất phát từ tư tưởng Hồ Chí Minh và theo tinh thần chỉ đạo của Đảng, cấp ủy, hiện nay chính quyền, các đơn vị chức năng của ngành giáo dục cần tập trung thực hiện một số giải pháp cơ bản sau:

*Một là*, tiếp tục triển khai sâu rộng những nhiệm vụ quan trọng và cần thiết được ghi rõ trong Nghị quyết 29. Theo đó, chú trọng việc đổi mới căn bản, toàn diện nội dung chương trình, phương thức đào tạo ở các cấp học theo hướng “đa dạng hóa nội dung, tài liệu học tập, đáp ứng yêu cầu của các bậc học, các chương trình giáo dục, đào tạo và nhu cầu học tập suốt đời của mọi người”...

*Hai là*, đổi mới mạnh mẽ cơ chế quản lý giáo dục theo hướng: xây dựng và hoàn thiện hệ thống văn bản quy phạm pháp luật đồng bộ làm cơ sở triển khai thực hiện đổi mới căn bản và toàn diện giáo dục; đẩy mạnh cải cách hành chính, thực hiện thống nhất đầu mối quản lý và hoàn thiện tổ chức bộ máy quản lý nhà nước về giáo dục. Thực hiện đồng bộ phân cấp quản lý, hoàn thiện và triển khai cơ chế phối hợp giữa các bộ, ngành và địa phương trong quản lý nhà nước về giáo dục theo hướng phân định rõ chức năng, nhiệm vụ, thẩm quyền gắn với trách nhiệm và tăng cường công tác thanh tra, kiểm tra; tăng quyền tự chủ và trách nhiệm xã hội của các cơ sở giáo dục đi đôi với hoàn thiện cơ chế công khai, minh bạch, đảm bảo sự giám sát của cơ quan nhà nước, của các tổ chức chính trị xã hội và nhân dân; bảo đảm dân chủ hóa trong giáo dục. Thực hiện cơ chế người học tham gia đánh giá người dạy, giáo viên và giảng viên tham gia đánh giá cán bộ quản lý, cán bộ quản lý cấp dưới tham gia đánh giá cán bộ quản lý cấp trên, cơ sở giáo dục tham gia đánh giá cơ quan quản lý nhà nước về giáo dục.

*Ba là*, xây dựng và phát triển đội ngũ nhà giáo



và cán bộ quản lý đáp ứng yêu cầu của tình hình và nhiệm vụ. Thực hiện chuẩn hóa đội ngũ nhà giáo và cán bộ quản lý theo từng cấp học và trình độ đào tạo có lòng yêu nghề, tâm huyết với sự nghiệp trồng người; giỏi về chuyên môn, nghiệp vụ sư phạm, cao đẹp về nhân cách đạo đức để không chỉ giảng - dạy cho học trò kiến thức mà còn chăm lo, giáo dục để học sinh phát triển toàn diện về đức, trí, thể, mỹ, có tài và có đức, kiên định mục tiêu độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội.

*Bốn là*, “tiếp tục đổi mới mạnh mẽ phương pháp dạy và học theo hướng hiện đại; phát huy tính tích cực, chủ động, sáng tạo và vận dụng kiến thức, kỹ năng của người học; khắc phục lối truyền thụ áp đặt một chiều, ghi nhớ máy móc”. Trong giảng dạy, “các thầy cô phải tìm cách dạy. Dạy cái gì, dạy thế nào để trò hiểu chóng, nhớ lâu, tiến bộ nhanh. Thầy dạy tốt, trò học tốt” trên tinh thần lấy người học làm trung tâm. Khi giảng dạy, phải “tránh lối dạy nhồi sọ”, “phải gắn lý luận với công tác thực tế”, “theo nguyên tắc tự nguyện tự giác, giải thích, bàn bạc, thuyết phục, chứ không gò bó”. Phải chuyển từ “thầy đọc, trò chép” sang cách học trò “phải lấy tự học làm cốt”, theo hướng coi trọng phát triển phẩm chất, năng lực của người học.

*Năm là*, thực hiện hệ thống giáo dục mở, học tập suốt đời và xây dựng xã hội học tập, làm cho “ai cũng được học hành” nhưng “cốt thiết thực, chu đáo, hơn tham nhiều” và “phải làm đúng nhu cầu” đất nước đang cần. Theo đó, mỗi bậc học từ mầm non, tiểu học, trung học cơ sở, trung học phổ thông, đại học và trên đại học, v.v. được học và hành theo chương trình, nội dung phù hợp với từng đối tượng, “gắn với nhu cầu phát triển kinh tế - xã hội, xây dựng và bảo vệ Tổ quốc”. Đồng thời, tăng cường hội nhập quốc tế trong giáo dục, đào tạo gắn với tiến bộ khoa học - công nghệ thời kỳ cách mạng công nghiệp 4.0 và nhu cầu đào tạo nguồn nhân lực phục vụ sự nghiệp đẩy mạnh công nghiệp hóa, hiện đại hóa đất nước, vì một nước Việt Nam dân giàu, nước mạnh, dân chủ,

công bằng, văn minh.

*Sáu là*, tăng nguồn lực đầu tư và đổi mới cơ chế tài chính giáo dục. Tiếp tục đổi mới cơ chế tài chính giáo dục nhằm huy động, phân bổ và sử dụng hiệu quả hơn các nguồn lực của nhà nước và xã hội đầu tư cho giáo dục; giữ tỷ lệ chi cho giáo dục trong tổng ngân sách nhà nước từ 20% trở lên, phù hợp với điều kiện kinh tế - xã hội và quản lý sử dụng có hiệu quả; đầu tư ngân sách nhà nước có trọng điểm, không bình quân dàn trải cho các cơ sở giáo dục công lập, đầu tư đến đâu đạt chuẩn đến đó. Chủ động phòng, chống tham nhũng, thất thoát, lãng phí trong đầu tư công.

Có thể khẳng định tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục vẫn nguyên vẹn tính thời sự, vẫn là nền tảng tư tưởng cho xây dựng và phát triển giáo dục Việt Nam đáp ứng yêu cầu ngày càng cao về nguồn nhân lực trong bối cảnh toàn cầu hóa, hội nhập quốc tế và cách mạng 4.0. Việc vận dụng cần quán triệt chỉ dẫn của Người: “Giáo dục cũng phải theo hoàn cảnh, điều kiện. Phải ra sức làm, không được vội... Làm phải có kế hoạch, có từng bước. Việc gì cũng phải từ nhỏ dần dần đến to, từ dễ dần dần đến khó, từ thấp dần dần đến cao. Một chương trình nhỏ mà thực hành được hẳn hoi, hơn là một trăm chương trình to tát mà làm không được”<sup>(17)</sup>.

(1) (2) (5) Hồ Chí Minh: *toàn tập*, sđd, t.4, tr.7,34,35  
(3), (4), (9), (11), (17) Hồ Chí Minh: *toàn tập*, sđd, t.10, tr.185,345,591.

(6) Hồ Chí Minh: *toàn tập*, sđd, t.12, tr.647.

(7) (13) Hồ Chí Minh: *toàn tập*, sđd, t.9, tr.178,179, 266

(8), (10) Hồ Chí Minh: *toàn tập*, sđd, t.6, tr.208.

(12) Hồ Chí Minh: *toàn tập*, sđd, t.15, tr.508.

(14), (15) Đảng Cộng sản Việt Nam: Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XII, Văn phòng Trung ương, H.2016, tr.114,115,126.

(16) Nghị quyết số 29-NQ/TW khóa XI ngày 4.11.2013 của Ban Chấp hành Trung ương về “Đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo, đáp ứng yêu cầu công nghiệp hóa, hiện đại hóa trong điều kiện kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa và hội nhập quốc tế”.